

MINISTRY OF METEOROLOGY,
ENERGY, INFORMATION, DISASTER
MANAGEMENT, ENVIRONMENT,
CLIMATE CHANGE AND
COMMUNICATIONS (MEIDECC)

NUKU'ALOFA, TONGA

Ko e fakamatala ki he fa'ahi ta'u Afā 2023-2024 ma'a Tonga.

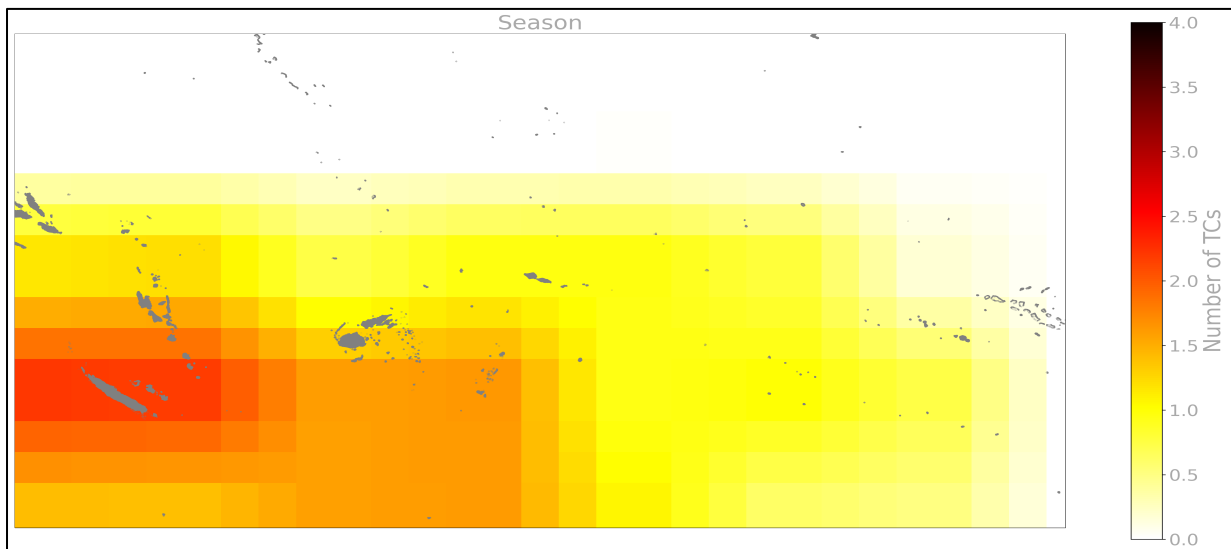
(Aho tuku atu 'o e fakamatala ni: 24 'Okatopa 2023)

- 1. Fakafuofua 'e malava 'e a'u ki he saikolone fakatalopiki 'e 3 ke ne uesia 'a Tonga ni.**
- 2. Ko e saikolone fakatalopiki 'e 1 pe lahi ange 'e malava ke a'u ki he tu'unga 'o e saikolone fakatalopiki malohi.**
- 3. 'E loloa ange 'a e fa'ahi ta'u afā 2023/24 'i he annga maheni tupu mei he El Nino.**
- 4. Ko e mahina ko Sanuali ki Ma'asi 2024, ko e vaha'a taimi ia 'oku lahi taha 'a e hoko 'a e saikolone fakatalopiki 'i Tonga ni.**
- 5. 'E si'isi'i ange 'a e 'uha (lahi ange ke la'ala'ā) pea ma'olunga ange tahi 'i he angamaheni koe 'uhi ko e tu'unga El Nino 'oku 'i ai 'a e fa'ahi ta'u afā 2023-2024.**

Fakafuofua ki he fa'ahi ta'u Afā 2023-2024

Koe fakafuofua ki ha ngaahi saikolone fakatalopiki 'e 2 ki 3 'e malava ke hoko mai 'i he fa'ahi ta'u afā 2023/24 ke ne uesia e 'otu Tonga ni pea koe magari 'e 1 pe lahi hake 'e malava ke a'u ki he afaa malohi (kalasi 3 ki he kalasi 5).

Vakai ki he fakatātā 1.

Fakatātā 1: Koe fakafuofua ki he lahi 'o e ngaahi saikolone fakatalopiki 'e malava ke ne uesia 'a Tonga ni ki he Fa'ahi Ta'u Afā 2023-24

'I ha taimi 'e fakaofi mai ai ha saikolone fakatalopiki ki he 'Otu Tonga ni, te ne 'omai fakataha 'a e 'ao'aofia pea mo ha ngaahi 'uha lalahi ki he ngaahi vahe fonua 'o fakatupunga mei ai ha ngaahi tafea pea mo ha hake mai 'a e tahi ki he ngaahi mātafanga moe ngaahi feitu'u 'oku ma'ulalo angé.

Ko e fakafuofua ki he halanga 'o e ngaahi saikolone fakatalopiki ki he fa'ahi ta'u afā 2023/2024 'e kei lahi ange pe ke hu'u mai mei he 'elia fakahihifo mo e tokelau-hihifo pe ko e 'elia 'o Fisi (67%) pea ko e toenga 'o e ngaahi halanga afā kehe 'e hu'u mai mei he 'elia tokelau, hahake moe tokelauhahake 'o e 'otu Tonga ni.

Ko e saikolone fakatalopiki 'e 8 ki he 14 'e malava ke hoko 'i houtau potu tahi Pasifiki Saute ki he fa'ahi ta'u afā 2023-2024 pea oku fakafuofua 'e a'u ki ha saikolone fakatalopiki 'e 5 ki he 7 mei ai 'e a'u ki he tu'unga 'o e saikolone malohi (Kalasi 3, 4 pe 5).

Koe fa'ahi ta'u afā 2023-2024 ko 'eni 'oku lahi ange e faingamalie ke si'isi'i ange 'a e 'uha (lahi ke la'ala'ā) ki he kotoa 'o e 'Otu Tonga ni ko e 'uhi koe fa'ahi ta'u El Nino 'oku tau lolotonga 'i ai.

'E malava ke hoko 'ae si'isi'i ange 'a e 'uha 'o ma'ulalo 'ange 'i he 'avalisi angamaheni ke ne fakatupu ha hongé vai 'uha pe la'ala'ā 'i hotau ngaahi vahe fonua ni. 'I he lolotonga ni, koe vahefonua Tongatapu mo 'Eua 'oku lolotonga 'i he tu'unga La'ala'ā, pea 'oku tuku atu foki 'ae Fakatokanga La'ala'ā ki he vahefonua Ha'apai pea mo Vava'u. Pea koe Fakatokanga ke tokateu ki ha La'ala'ā ki Niuatopotupu mo Niuafo'ou.

Ko e 'analaiso fa'ahi ta'u Afā 2023-2024

Koe fa'ahi ta'u Afā 2023/24'e loloa ange 'i he fa'ahi ta'u matangi faka'ofisiale mei Novema ki Epeleli. 'Oku 'amanaki ko e fa'ahi ta'u matangi ko'eni 2033/24 'e kamata mei 'Okatopa pea ngata mai mei Me 2024. Koe saikolone fakatalopiki malohi ko "Lola" (Kalasi 5) 'oku ne nga'unu atu ke ne uesia 'a Vanuatu. 'I he lolotonga ni ko e fuofua saikolone ia ke ne 'ahia e Pasifiki.

‘Oku mahui’nga foki ke fakatokanga’i ‘oku malava pea na’e ‘osi ‘i ai pe ‘a e ngaahi saikolone fakatalopiki ‘e ni’ihi kuo ‘osi hoko ‘i tu’a mei he fa’ahi ta’u afā ‘oku tau angamaheni ki ai, ‘o hange koe saikolone fakatalopiki malohi ko “Lola” (Kalasi 5) kuo ne hoko mai ko’eni ‘i ‘Okatopa ni.

Koe vaha’a taimi ‘oku fa’a lahi taha ke hoko ai ‘a e ngaahi saikolone fakatalopiki ‘i he ‘Otu Tonga ni ko Sanuali ki Ma’asi, kae tau tefito ki he mahina ko Fepueli. Ko e fua ‘o e mafana ‘o e ngaahi potutahi ‘o e Pasifiki ‘oku ne faka’ilonga mai ‘oku lolotonga El Nino ‘a e fa’ahi ta’u pea ‘e hokohoko atu ai pe ‘a e El Nino ‘ae fa’ahi ta’u afā ‘o a’u ki Sune 2024.

Ko e fa’ahi ta’u afā kotoa pe ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi fo’i vaha’a taimi ‘oku lahi ange ai ‘a e ivi ke fakatupulekina ai ‘a e fa’unga ‘o ha saikolone fakatalopiki. Koe ngaahi taimi eni ‘oku longomo’ui makehe ange ai ‘a e Pasifiki ke ne fakatupu ha matangi. Pea ‘oku faka’avalisi ‘a e ngaahi taimi longomo’ui ko’eni k’i he ‘aho ‘e 30 ki he 60 kotoa pe. Ko e loloa ‘o e fo’i taimi longomo’ui taiktaha ‘oku ‘i ha uike nai ‘e ua ki he tolu ‘i hotau potutahi Pasifiki ni. Ko e ngaahi vaa’i taimi ko ‘eni ‘oku faka’avalisi ke tu’o tolu ‘ene hoko ‘i he lolotonga ‘o e fa’ahi ta’u afā kotoa pe ‘i hotau potutahi Pasifiki ni pea tu’o fa atu he taimi ‘e ni’ihi.

Hisitōlia ‘o e ngaahi fa’ahi ta’u Afā (El Nino) na’e uesia ai ‘a e ‘Otu Tonga ni ‘i he kuo hili ‘oku hangē ko e fa’ahi ta’u Afā 2023-2024.

Koe ngaahi saikolone fakatalopiki na’a ne uesia ‘ae ‘otu Tonga ni ‘i he kuohili ‘i he ngaahi ta’u El Nino hange koe ta’u ni ‘oku ha atu he Tepile1.

Fa’ahi ta’u Afā	Lahi ‘o e saikolone fakatalopiki na’e hoko ‘i hotau ‘eliā	Lahi ‘o e saikolone fakatalopiki malohi (kalasi 3, 4 pe 5) na’e hoko ‘i hotau ‘eliā
1982-83	2	2
1987-88	-	-
1991-92	-	-
1997-98	2	2
2009-10	3	2
2015-16	6	4
‘Avalisi	2.2	1.7

Tepile 1: Koe fua ‘o e mafana ‘oe potutahi Pasifikii ‘oku ne faka’ilonga mai mei ai koe fa’ahi ta’u afaa 2032/24 ‘oku meimei ke fekainga’aki pe fai tatau ki he ngaahi fa’ahi ta’u afaa ‘e 6 ‘i he kuohili: (1982/83, 1987/88, 1991/92, 1997/98, 2009/10, 2015/16).

Ko e ngaahi uesia ‘e malava ke hoko ki he ngaahi sekitoa mahu’inga ni ‘i he fa’ahi ta’u Afā 2022-2023:

1. Sekitoa ‘oe Ngoue

Makatu’unga he ‘avalisi pe ma’olunga hake ‘i he ‘avalisi angamaheni ‘a e faingamalie ke hoko ha ngaahi Saikolone ‘i he fa’ahi ta’u afaa ko ‘eni. Koe ngaahi matangi hakohako mo fakatupu maumau ‘e malava ke uesia pe ‘ae sekitoa ngoue.

'E lava ke uesia heni e ngaahi ngoue 'tu'u lavea ngofua ki he havili hange koe siaine, lesi moe mei. Taimi tatau makatu'unga mei he faingamalie ke si'isi'i ange 'a e 'uha 'i he fa'ahi ta'u afaa ko 'eni 'e malava ke uesia pea moe ngoue fiema'u vai hange koe Talo, Kava moe Kape 'e he la'ala'aa.

2. Sekitoa 'oe ma'u'anga Vai

'E si'isi'i pea honge vai 'i he fa'ahi ta'u afaa ko eni. Koia ai 'oku mahuinga 'aupito ke tatanaki 'a e vai 'uha he taimi 'oku to mai ai tau tefito ki he ngaahi 'otu motu iiki 'oku fakafalala 'i he 'uha. 'E fiema'u ke teuteu'i e ngaahi 'ato kae 'uma'a e ngaahi fakatalii ke tanaki ki he lahi taha e vai 'e ala tanaki. Fiema'u ke fakapotopoto'i 'e me'i vai pea ke sivi e tu'unga taa e ngaahi ma'u'anga vai.

3. Sekitoa 'o e Mo'ui

'E malava ke uesia 'ae kakai 'oe fonua mei he fokoutua pe koe ngaahi mahaki felave'i mo e si'isi'i 'a e vai 'uha pea moe la'ala'á. Koe ngaahi mahaki 'e fakatupunga 'e he la'ala'á 'oku malava ke lahi ke hoko ko ha palopalema lahi 'i he fa'ahi ta'u afaa ko 'eni.

4. Sekitoa ki he ngaahi Ngaue'anga Lalahi

Ko e faingamalie ke 'iai ha saikolone fakatalopiki malohi he fa'ahi ta'u afaa ko'eni 'oku lahi. Fiema'u ke tokateu ke malu 'a e ngaahi fale nofo'anga pea ta e ngaahi 'ulu'akau ofi ki he fale.

5. Sekitoa 'o e Takimamata

'E malava ke uesia 'a e ngaahi ngaue fakatakimamata kotoa pe koe'uhi koe lahi 'a e faingamalie ke hoko ha saikolone fakatalopiki malohi.

6. Sekitoa 'oe Toutai

'E holo 'a e ngaahi feitu'u 'oku 'i ai 'a e me'akai ki he fanga ika 'i hotau potu tahi ni koe'uhi fa'ahi ta'u El Nino pea 'e holo ai e toutai Valu moe hono toutai'i 'i hotau potu tahi ni. Pea malava ke mate 'a e feo 'i he ngaahi potutahi 'oku mafana ange 'o tautefito ki he ngaahi potutahi ki tokelau 'o e 'Otu Tonga ni.

7. Sekitoa ki he ngaahi Sevesi Tefito

'E malava ke uesia lahi 'ae ngaahi ngaue moe sevesi ki he 'uhila, fetuutaki pea moe vai 'i he hoko mai ha ngaahi saikolone fakatalopiki malohi.

8. Sekitoa 'oe Fefononga'aki

'E malava ke uesia 'a e ngaahi fefononga'aki vaka tahi pea moe vakapuna mei ha taimi 'e hoko ai ha saikolone fakatalopiki pe ha ngaahi havili malohi. 'Ikai ke fu'u 'i ai ha uesia lahi ki he sekitoa e fefononga'aki he hala pule'anga koe'uhi 'e si'isi'i ange 'ae 'uha.

9. Sekitoa 'o e ngaahi kulupu tu'u lavea ngofua

'Oku 'i ai 'a e fiema'u ke fokotu'u 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngaue ki hono tokangaekina makehe 'a e ngaahi kulupu tu'u lavea ngofua ki ha ngaahi fiema'u vai pea mo hono tu'unga taa koe'uhi ko ha ngaahi taimi la'ala'á kae pehē foki ki hono toutou fetukutuku kinautolu 'o kapau 'e fiema'u ko'euhi 'e malava lahi ange hoko e ngaahi Matangi.

10. Ngaahi nofo'anga ofi ki he feitu'u ma'ulalo mo tu'u 'i he ngaahi mátafanga.

'Oku mahu'inga ke palani mo tokateu ki ha ngaahi saikolone fakatalopiki ke lahi ange 'i he fa'ahi ta'u afaá El Nino ko 'eni pea mo e ma'olunga ange 'a e tahi. 'E malava ke hoko ha ngaahi tafea fakatupunga 'i he hake mai 'a e peau fakatupunga 'e he saikolone pea moe ma'olunga 'a e tahi.

11. Sekitoa ki hono tokangaekina 'ae ngaahi Fakatamaki Fakaenatula

Ke tokateu ki he si'isi'i 'a e ngaahi ma'u'anga vai pea ke toe lahi ange 'a e fiema'u vai 'o tau tefito ki he ngaahi 'otu motu iiki ange. Pea malava ke lahi ange 'a e ngaahi vela vao 'i he fa'ahi ta'u afaá ko 'eni ko'euhi koe la'ala'á pea momoa e funga e fonua pea moe tokateu ke lahi ange 'ae ngaahi ngaue tokoni 'i he taimi 'e hoko ai ha ngaahi saikolone fakatalopiki.

Tokateu ma'u pe

'Oku totonu ke fakatokanga'i ma'u pe ko e fakamatala ko 'eni 'oku tuku atu ni ko e fakafuofua pe eni ki he fa'ahi ta'u Afā 2023-2024. 'Oku fakafuofua ko e lahi 'o e ngaahi saikolone fakatalopiki 'oku tuku atu ko e ofi taha ia ki he me'a 'e hoko ki he fa'ahi ta'u Afā ko 'eni. 'Oku makatu'unga 'a e ngaahi fika 'oku tuku he fakamatala ni mei he ngaahi 'analaiso fakasitesitika faka'avalisi pea moe ngaahi fakamatala fakaesaienisi, 'o kau ki ai 'a e ngaahi feliliu'aki 'o e talafa'unga lalahi 'o e 'ea. Pea neongo 'oku tuku atu e fakamatala 'e malava ke uesia 'e ha matangi 'e 3 'oku mahuinga pe ke tau fakatokanga'i 'oku kehekehe pe 'a e natula 'o e faha'i ta'u El Nino kotoa pe pea kuo 'osi ai pe ngaahi ta'u El Nino kuo a'u e lahi e ngaahi Matangi ki he matangi 'e 6 hange koe El Nino 'o e 2015/16.

'Oku mahuinga ke fai hano tokangaekina 'a e fakamatala 'oku tuku atu ki he fa'ahi ta'u Afā koeni 2023-2024 ki he kotoa e kakai 'oe Fonua ke tokateu ma'u pe, pea ke tau tuku taimi pea mo fakafanonogo ki he ngaahi fakamatala'ea pea mo ha ngaahi Fakatokanga 'e tuku atu 'i he lolotonga e fa'ahi ta'u Afā ni ke fakasi'isi'i 'a e ngaahi ola tamaki 'e hoko mai ki hetau mo'ui pea mo 'etau ngaahi koloa.

Kataki fakatokanga'i koe fakamatala hono hoko ki he tūkunga 'o e fa'ahi ta'u Afā 2023-2024 'e toe tuku atu 'i Sanuali 2024. Fetuutaki mai kihe 'imeili metstaff@met.gov.to pe Telefoni ta'etotongi 0800638 kapau 'oku 'iai ha toe faka'eke'eke makehe.

-NGATA'ANGA-